

Türkiye’de Yeni Düzen Ahlakı ve Değerleri
Savunuculuğu: Cumhuriyet’ten Günümüze Sosyolojide
Ahlak ve Hukuk Felsefesinin Öne Çıkarılması
Üzerine Bazı Belirlemeler

*Defensiveness Of New Order Morality And Values In
Turkey: Some Specifications About Highlighting Moral
Sentiment And Philosophy Of Law In Sociology
From Republic To Day*

Ertan Eğribel-H. Bayram Kaçmazoğlu

Özet: Her yeni düzen önerisi ve değişim aynı zamanda yeni bir ahlakın da savunuculuğudur. Sosyolojinin ortaya çıktığı XIX. yüzyılda modern toplumsal değişme anlayışıyla ilişkili, geleneksel düzene ve değerlerine karşıt yeni bir ahlaktan (adalet, eşitlik, özgürlük, kardeşlik vb.) söz edilmesinin nedeni budur. Türkiye’de de Batı’dakine benzer bir durum söz konusudur. Başlangıçta devletin yaptığı Batı siyasi seçimini açıklamak ve toplumla paylaşmak söz konusu olmadığında, devlet ile toplum arasındaki ikilik dramatik sonuçlar yaratmamıştır. Batılılaşma zorunlu bir siyasi seçim olarak görüldüğü için Batıcı farklı kadrolar arasında çekişme ve çatışma gündelik siyaset ve uygulamalarıyla ilişkili olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ahlak, Batıcılık, Hukuk felsefesi, Cumhuriyet dönemi

Abstract: Every new order suggestion and change also are the defence of a new moral. That is why a new moral which is opposed to traditional order and values, related to modern social change comprehension in XIXth century, in which sociology appeared, is expressed. There is a similar situation in Turkey as it is in West. In the beginning when it doesn’t come to explain the western policy choice the state made and share it with the society, the dilemma between state and society did not create dramatic results. As westernisation is seemed as an imperative political choice, conflict and contention between western different staffes, are related to Daily political applications.

Key Words: morality, westernism, philosophy of law, republic period

Ahlak toplum yaşamının bir gereğidir. Toplumlar arası ilişki ve çözüm temelinde biçimlenir ve toplum pratiği içinde yenilenir. Her yeni düzen bir önceki düzenin değerlerini de içermek zorundadır. Bu yeniden-üretim süreci verili çerçevenin dışına çıkmadıkça tekrar ve koruma biçiminde devam eder. Bu nedenle sosyolojinin bir bilim olarak ortaya çıkmasından önce de ahlakı gündelik yaşamın tezahürleri, rutin ve sorunları içinde muhafazakar yönleriyle tanıma, tespit etme yoluna gidilmiştir. Ancak bu tartışmaya engel olmamıştır. Ahlakî ilke ve değerlerin düzen ile uyumlu, muhafazakar / mutlak görüntüsüne rağmen toplumsal, tarihi bir içeriğe sahip olması mevcut düzene ait değerlerin tartışılmasını gerektirmiştir. Bu nedenle çözüm ile ilişkili yeni değerlerin savunuculuğu devrimci ahlakî bir içerik de kazanabilmektedir. Toplumsal ilişki ve koşulları bütün yönleriyle denetlemek, sürgit mutlaklaştırmak, dondurmak (sürekli tekrarlanan, rutin ilişkiler, mutlak ilkeler haline getirmek) mümkün değildir. Toplumsal olayların bütün yönleriyle denetlenememesi, açıklanamaması, toplum içi ve toplumlar arası farklı çıkarlar nedeniyle çözümü paylaşmanın, geniş kitleleri düzene ortak etmenin en elverişli yollarından biri ahlak olmuştur. Toplumlar arası farklılaşma ve çatışmalara bağlı olarak çözümün ve örgütlenmelerin çeşitliği ahlak anlayışlarının değişmesine ve görece bağımsız görünmesine neden olmuştur.

Her yeni düzen önerisi ve değişim aynı zamanda yeni bir ahlakın da savunuculuğudur. Sosyolojinin ortaya çıktığı XIX. yüzyılda modern toplumsal değişme anlayışıyla ilişkili, geleneksel düzene ve değerlerine karşı yeni bir ahlaktan (adalet, eşitlik, özgürlük, kardeşlik vb.) söz edilmesinin nedeni budur. Modern uygarlık değerleri ile farklı toplumların kimliği arasındaki farklılık ve ortaklık (bütünlük) da bu düzeyde tanımlanmıştır. Sosyolojinin kurucusu olan A. Comte'un "toplumsal fizik" anlayışından yola çıkıp sonuçta sosyolojiyi "yeni bir din" veya ahlak anlayışı haline dönüştürme çabası bu nedenledir. Ancak sosyalizmin kapitalizme yönelik eleştirileri karşısında sosyoloji yeni düzenin eski/geleneksel düzene ve ahlakına karşı üstünlüğünü savunmakta zorlanmıştır. Sosyalizmin toplum ve toplumun işleyişi, sömürü ve soyguna, çalışma hayatının zorlukları ve ahlak dışılığına, yoksulluğa karşı burjuvaziye yönelik eleştirileri nedeniyle sosyoloji zorunlu olarak başlangıçta bütünsel/evrensel açıklamalar peşinde ol-

muştur. Mevcut düzeni / çözümleri paylaşmada, ortak olmada ortaya çıkan sorunlar nedeniyle ahlaki ilke ve değerler her şeyi kapsayan, toplum üstü, çıkarlar üstü soyut kavramlara dönüşmüştür. Verili düzen üzerine tartışmalar sona erdiğinde bütünsel bir ahlak anlayışını savunmak yerine, birey-toplum uyumunu sağlamaya yönelik siyasetten iktisada, akademiden evliliğe kadar ahlakın çeşitli dalları üzerinde durmuştur.

Türkiye’de de Batı’dakine benzer bir durum söz konusudur. Başlangıçta devletin yaptığı Batı siyasi seçimini açıklamak ve toplumla paylaşmak söz konusu olmadığında, devlet ile toplum arasındaki ikilik dramatik sonuçlar yaratmamıştır. Batılılaşma zorunlu bir siyasi seçim olarak görüldüğü için Batıcı farklı kadrolar arasında çekişme ve çatışma gündelik siyaset ve uygulamalarıyla ilişkili olmuş, yaşam tarzı düzeyinde “yanlış / çarpık Batılılaşma” eleştirisi olarak gündeme gelmiş, siyasi kadrolar gündelik yaşamlarındaki Batıcı aşırılıklar ve ahlak düşkünlüğü, yolsuzluklar ile birbirlerini mahkum etmeye çalışmışlardır. Birey ile toplum veya toplum ile yönetim arasındaki farklılık ve uyum bu düzeyde ifade edilmiştir. Osmanlı’dan vazgeçildiğin de yeni kadrolar Osmanlı yönetimini ve kadrolarını topluma ihanetle, kendi çıkarını düşünmekle, ahlak düşkünlüğü ile suçlayarak kendilerini öne çıkarmışlardır. Yeni yönetim varlık nedenini, toplum çözümü ile ilişkisini yeni siyasi-ahlaki ilke ve değerler savunuculuğuna (vatan, millet, bayrak, Türklük, bağımsızlık, halkçılık vb.) dayamıştır. Yeni düzen kendini siyasi, hukuki olarak temellendirirken yeni ahlaki değer ve ilkeler de buna göre biçimlenmiş, geleneksel düzen ve imparatorluk değerleri horlanmıştır. Sosyoloji daha başlangıçta Batılılaşma ile ilişkili olarak “yeni ahlak” sorununu dile getirmiştir. Bu açıdan Ziya Gökalp’in (Yeni Hayat) kitabı ile Hilmi Ziya Ülken’in “Aşk Ahlakı”, “İnsani Vatanseverlik” gibi kitapları yazarların herhangi bir sosyoloji konusuna ilgisi gibi değildir. Yeni düzen ve toplumsal değişimin getirdiği sorunlar “değer sorunu” olarak tartışılmıştır. Yapılan seçimler ve uygulamalar tarihi “değer/kıymetler” ile ilgili açıklamaları da zorunlu kılmıştır. Bu değerlendirme geleneksel Türk toplum ve tarihi mirası ile ilgili bir bütünlük, süreklilik oluşturma kaygısı taşımamaktadır. Batı düşüncesi ile ilişkili felsefi, hukuki değerlerin üstünlüğü temelinde bir kopuşu (yeni başlangıcı) belirtmektedir.

Osmanlı’nın tasfiyesi sonrasında Türkiye’de Batı örneğinde yeni kurumlar oluşturulmuştur. Osmanlı’nın imparatorluk veya dünya siyasetine dayalı geleneksel değerleri yerine Batı’dan aktarılan yeni değerler ikame edilmiştir. Ancak Batılılaşma serüvenine rağmen toplumun Batı kimliği alması söz konusu olmamıştır, devletin de gerçekte bu yönde bir isteği yoktur. Bu nedenle Türklükten, Türkçülükten vazgeçilmesi söz konusu olmamıştır. Toplum kimliğinin Batı ile işbirliği temelinde yeniden yorumlanması yeni bir dünya görüşünü oluşturmak, yeni değerleri savunmak zorunluluğunu da getirmiştir. Bu değişime paralel olarak ihtiyaç duyulan yeni ahlâk anlayışı belli değerlerin savunuculuğu biçimindedir. Ahlâk felsefesi bu görevi yerine getirmesi gereken alan olarak öne çıkarılmıştır. Sosyologlar başlangıçta pozitivizmi, doğayı veya en az onun kadar

mutlaklaştırılan Batı aklının işleyişini esas alan dünya görüşünü aktarma çabası içinde tarihten bağımsız yeni toplum ve ahlâk anlayışının savunusunu yapmışlardır. Bu bağlamda ahlâk ve hukuk felsefesi kavramları sosyolojinin kavramlarına dönüştürülmüştür. Sosyologlarımız bir yandan Batı düşüncesi ve felsefe içerikli eserleri Türkçeye çevirirken, bir yandan da kişilik, özgürlük, büyük adam gibi konularını açıklama denemelerinde bulunmuşlardır. Batı'da da sosyoloji ve felsefede "büyük adamlar" konusu olmasına rağmen Türkiye'de bu konunun ele alınması toplumsal değişiminin açıklanması ve savunulması yerine belli kadroların ve kişilerin öne çıkarılması ve savunulmasına (övgüsüne) dönüşmesinden kaynaklanmıştır.¹ Toplumsal değişiminin yönü, sorunları böylece kişiselleştirilmiş veya belli kadroların yanlışlıkları, ahlaksızlıkları, doğru yoldan ayrılmaları, kahramanlık ve aptallıkları, başarı ve başarısızlıkları olarak görülmüştür.² Tarih entrikalar, kişisel hırslar, iyi ve kötü adamlar, kahramanlıklar, korkaklıklar geçididir. Sadece Cumhuriyet tarihine değil, Osmanlı tarihine yaklaşımda da padişahların, vezir ve devşirmelerin övülmesi veya suçlanması (temsil ettiği değerler) aynı anlayışın bir sonucudur. Sonuçta bu değerler kişilerin özünde taşıdığı değerler olmanın ötesinde toplumun da paylaştığı, özünde taşıdığı değerlerine dönüştüğü için toplumun suçlanmasına veya toplumun kendinden menkul övgüsüne, diğer toplumların da bu yönde yüceltilmesi veya küçümsemesi anlamında ırkçı anlayışlara da dönüşmektedir. Bu yönde toplumlar arası ilişkiler ve çözümünden, tarihten bağımsız, özcü, kalıpcı anlayışlar, övgü veya sövgü her ikisi de ırkçı anlayışlara götürdüğü için katılmamız mümkün değildir. Türkiye'nin kuruluşu açıklamalarında da benzer yaklaşım söz konusudur. Padişahın "ihane-ti", "işbirlikçi" olması, Enver Paşanın "maceracılığı", Atatürk ve İsmet İnönü'nün "devrimciliği" eski ve yeni düzen değerleri arasındaki ayrımı belirtmektedir. Bu sıfatlar "büyük adamlar sosyolojisi" (kişi kültü yaratma çabası) içinde yeni açıklamalara destek olmak içindir. Sonrasında da Cumhuriyet tarihinde ortaya çıkan belli olaylar ve değişimler belli liderler ve onların kişiliklerine yüklenen değerler ekseninde ele alınmaya devam etmiştir. Buna siyasi-hukuki, felsefi veya sosyolojik bir dayanak bulmak zor olmamıştır. Elbette tarihi gelişme mekanik, otomatik bir akış değildir. Tarihin akışı eylem ve düşünce için maddi bir zemin oluşturur.

¹ Batı'da daha Kurtuluş Savaşı sırasında yazılan ve hemen sonrasında da Türkiye'de ortaya çıkan değişikliklerle ilgili yazılan "Kemalizm" başlıklı pek çok kitap bu konuda Türkiye'de yapılan çalışmalara öncülük etmiştir. Tekinalp'in "Kemalizm", F. Rıfki Atay'ın "Çankaya", Şevket Süreyya Aydemir'in "Tek Adam" kitapları bu türün ilk akla gelen sıradan örnekleridir. Günümüz de de bu eğilimin sürmesini göstermesi açısından Can Dündar'ın "Sarı Zeybek" kitabı-belgeselinden söz edilebilir.

² Bunu Türkiye'de sosyolojinin bir özelliği olarak görmemek gerekir. Batı'da geçerli bir eğilimin Türkiye'de tezahürüdür. Batı'da sosyalizm tartışmalarında da bu eğilimi görmek mümkündür. Marx, Lenin, Trocki, Stalin ve Mao'nun birbirinin görüşlerini doğrulayan veya yanlışlayan, düzelten biyografileri sosyalizmde değişme ve sapmaları belirtme ihtiyacıyla yazılmıştır.

Bu zemin çeşitli imkanlar ve ihtimaller, sınırlılıklar da içerir. Toplumlar kendi tarihlerini yaparken bunu kendi seçtikleri koşullarda ve kendi keyiflerine göre değil tarihten gelen nesnel koşullar içinde yaparlar. Tarihi akış içinde toplumların belli kavşak noktalarına geldiği dönemlerde (kriz ve bunalımlar) imkan ve ihtimallerin değerlendirilmesi tarihi bir sıçramaya neden olduğu gibi toplumların daha sınırlı çözümler içinde kalmalarına da neden olabilir. Bu durumda düzenin işleyişi ve kimliğini dayandırdığı ahlak-hukuki ile ve değerlerde değişmiştir. Bu dönemlerde toplum olaylarına iradi, bilinçli olarak müdahale etmek yaratacağı sonuçlar açısından önemlidir. Tarihte büyük adamlar” tarihsel sürecin yaşayan unsurlarından birini temsil ettiği için önemlidir. Liderlerin temsil ettiği değerler ile çözüm arasında bu anlamda özdeşlikler kurulmuştur. İmkan ve ihtimalleri belirleyen çerçevenin genişliği gerçekleşen çözümü tartışmanın ve yeni arayışların da temelidir. Sorun toplumun tarihi mirası, tecrübesi ve anlayışının “tarihi büyük adamlar yapar” veya “kişi kültü” içinde darlaşması, anlaşılmaz, tartışılmaz hale gelmesi, yeni arayışlara engel olmasıdır. Tarihte bunun örnekleri çoktur. Yapılan siyasi seçimi ve çözümü toplumun kendi yaşam pratiği içinde açıklamanın ve ortak etmenin mümkün olmaması, çözümü belirten ahlaki-hukuki değerleri farklı biçimler içinde yaygınlaştırma çabasını öne çıkarmaktadır. Çözümü mutlaklaştırma çabası kişi kültürüne, kişiye tapınmaya dönüştüğünde mumya ve heykeller, resmi tören ve ayinler düzenin değerlerini yaygınlaştırmanın, denetim ve otoritenin araçları olmaktadır.³ Tarihsel sürecin ardışık düzeni, bir araya gelmesi, birbirine bağlanması, bağlantı ve ayıran yönleri çeşitli imkan ve ihtimallerin değerlendirilmesinin bir sonucudur. Daha geniş veya daha dar çözüm imkanı ve ihtimali her zaman vardır. Liderliğin ve çözümün tartışmasız olması, sürekliliği için her yeni koşula yanıt vermesi gerekir.⁴

Cumhuriyetin başlangıcında toplumun Doğulu, İslam ve Türk kimliği tartışmalıdır. Bu tartışma imparatorluk mirasından ve Doğu toplumlarıyla ilişkimizi kesmemize bağlı olarak laiklik seçimini temellendirmeye yöneliktir. Bu yönde de Batı modern toplum özellikleri ve geleneksel düzenden kopuş ile yeni siyasi seçimimiz arasında bağlantı kurulmuştur. Bu açıdan tartışmanın çerçevesi de

³ Tarihi önderlere temsil ettiği değerler nedeniyle sahip çıkmak elbette önemlidir. Burada tartışılan önderliğin tarihle ilişkisinin koparılması, yas tutma veya yüceltme ayinlerine dönüşerek, toplumlar arası ilişki ve çatışma içinde üstlenilen (sahiplenmesi gereken) yer ve rolün bilincinin belirsizleşmesidir. “Tarihi büyük adamlar yapar” biçimde özetlenecek iradeci anlayış ile bunun zıddı gibi görünen tarihi önceden dışarıdan belirlenmiş, değişmez bir akış olarak ele alan kaderci anlayış arasında keyfiyet farkı yoktur. Her ikisi de kaba tutarsızlıklara yol açar. Bu yaklaşım sonuçta tarihi toplumun kendi kaderi veya sorunları üzerinde bilinçli bir etkinlik olarak gören sosyoloji anlayışına karşıt bir görüşe dönüşmektedir.

⁴ Türkiye’de Osmanlı’nın tasfiye olduğu dönemde Çarlık Rusyası’nda da sosyalist devrim gerçekleşmiştir. Bu dönemde Türkiye ile Rusya dünya çapında istisnai, büyük bir değişim geçirmelerine rağmen bunu dünya çapında bir örgütlenme ve değişimle temellendiremedikleri için “kısa yüzyıl” içinde varlıkları tartışmalı hale gelmiştir.

bellidir. Geleneksel yapılarda ahlâk dinden ayrılamaz, ancak modern toplumlar için bu durumun geçerliliği doğru değildir denilmiştir. Böylece ahlak tartışması imparatorluk/ dünya siyasetiyle bağımızdan kopuk bir biçimde ele alınmış, sosyoloji de bu yönde açıklamalara girişmiştir. Bu konuda belli doğrulardan yola çıkılsa bile sonuçta amaç yeni siyasi yönelişimizin temellendirilmesidir. Sosyal değer hükümlerini içeren ahlâkın gerçekte din ile doğrudan bağlantısı yoktur. Din ile ahlâk arasında zorunlu bir ilişki bulunmamaktadır. Dinin kuralları bazen ahlâkın kurallarıyla uzlaşır, bazen ulaşmaz. Geçmişte din ile ahlâkın iç içe olması, ahlâkın dinden çıkmış olduğu anlamına gelmez. Dinin emirleri arasında ahlâki ilgilendirenler olmasına karşın, ahlâk ile dinin kaynakları aynı değildir. İnsanlar hiçbir dinsel inanca sahip olmadan da bir ahlâka sahip olurlar. Bunlar bir yönüyle geçerli doğrulardır, ancak bağlı oldukları koşullardan ve ilişkilerden koparıldığında yeni siyasi seçimin doğrulanmasından öteye gitmemektedir. Bu tartışmalardan sosyologlarımız çıkardığı sonuç, Türkiye'nin siyasal ve toplumsal yapısındaki değişimleri hesaba katarak yeni bir ahlâk anlayışı oluşturmanın mümkün olduğudur. Modern toplumun ahlâkı, dini ahlâk değil, laik ahlâktır. Laik ahlâkın kaynağı toplumların dinden bağımsız, değişen gelenek ve görenekleri olarak görülmüştür. Böylece aynı uygarlık çerçevesi içinde farklı toplumların olmasına da bir açıklama getirmek mümkün olmuştur. Ahlâkın toplumun din dışı geleneklerinin, örf ve adetlerin özü olarak açıklanması fakat aynı zamanda dini gelenekler ile bağlantı kurulması çabası içinde de hem aynı uygarlık düzeni içinde olmak, hem de farklılıktan söz etmek mümkün olmuştur. Ulus-toplum modeli (milliyetçilik) ile modernleşme arasında kurulan ilişki geleneksel düzenden bir kopuşu belirtse bile aynı ikilik (aynı uygarlık çerçevesi içinde farklılık-birliktelik) söz konusudur. Kontrollü ve düzen içerisinde değişmeyi esas alan yeni toplumda bu görevi ahlâk felsefesi ve sosyolojisi birlikte yerine getirecektir. Türkiye'de bu dönemde asıl çatışma, Batıyı temsil eden mistik Bergsoncu felsefe anlayışı ile pragmatist ve pozitivist felsefe anlayışı arasında yaşanmıştır. Milliyetçiler, Batı'da taraf ve taban bulan pozitivism ile Bergsoncu metafizik anlayış arasında kalmışlardır. Sosyologlarımızın başlangıçta felsefe ile ilişkili bir sosyoloji anlayışına sahip olmuşlardır, felsefeden ama Batı felsefesinden bağımsızlaşmaları (Batı'da sosyolojinin kendisini felsefeden bağımsız olarak tanımlama girişimlerine karşın) söz konusu olmamıştır. Dönemin sosyologları Batı felsefesiyle kurdukları bu ilişkiyle geleneksel Doğu/Türk toplum düşüncesiyle bağlarını kopardıkları gibi Batı sosyolojisi aktarmacılığına koşulmuşlardır. Çeşitli Batı sosyologlarının temsilciliğini yapmakla sınırlanmışlardır. Osmanlı'dan vazgeçildiğinde imparatorluk veya dünya siyasetiyle ilişkili tarihsel değerleri ve toplum özelliklerini geri plana atılmış, ortaya çıkan boşluğu soyut, mutlak sosyoloji kavramlarına başvurarak veya ahlâk-hukuk felsefesi değerleriyle ilişki kurarak giderilmeye çalışmıştır.

Türkiye'de yapılan siyasi seçimle uyumlu biçimde ahlaka çalışmalarında ortaya çıkan bir süreklilikten söz edilebilir. Ziya Gökalp'ten Cahit Tanyol'a ve gü-

nümüz sosyologlarına kadar (hukuk ile ahlakın birlikte ele alınması biçiminde veya sonrasında ahlak sosyolojisinin yerini “Hukuk Sosyolojisi” kitapları da alsa konu üzerine pek çok kitap yayınlanmıştır. Yeni Türkiye devletinin kuruluşu sonrasında, kesin siyasi seçim belli olduğu için başlangıçta sosyoloji kitapları, daha sonrasında siyaset ve hukuk sosyolojisi kitaplarının bir tür ahlak kitabı olarak okutulduğunu söyleyebiliriz. Türkiye’de ahlak sosyolojisi çalışmalarının serüveni sadece kendi alanıyla sınırlı değildir. Geçmişte sosyoloji ve felsefe arasında ahlak üzerinden kurulan ortaklık, yeni devletin kesin seçimini yapmasıyla ahlak sosyolojisinin yerini Hukuk Sosyolojisi almasına benzer biçimde günümüzde de Ahlak sosyolojisinin yerine Din Sosyolojisi çalışmaları öne geçirilmektedir. Ahlak sosyolojinin içinde kendi başına ele alınan önemli bir konu olmasına rağmen, bu konuda sosyoloji açıklamalarının getirdiği sınırlılıklar başka disiplinlerle kurulan ilişkilerle aşılmaya çalışılmakta bütünlük bu yolla sağlanmaya çalışılmaktadır. Yaklaşım biçimlerine bağlı olarak değerlendirmeler değiştiği gibi ahlakın yerine bir başka konu (hukuk, din, felsefe) geçirilebilmektedir. Ahlak olayının tanıtılmasında ve sorunlarının çözümünde kendi dışındaki disiplinlerle ilişki kurarak belli bir açıklama mümkün olmaktadır. Ahlak ile hukuk veya felsefe, din, siyaset, eğitim vb. arasında kurulan ilişki açıklamaları da belirlemektedir. Bu ilişki dönemlere, karşılaşılan sorunlara veya ulaşılmak istenen amaçlara uygun olarak değişiklikler göstermektedir.

Türkiye’de sosyoloji daha başlangıçta kendi tarih, geleneği ile ilişki kurmak yerine Batı sosyoloji açıklamalarını benimseyerek kendi sorunlarımızın çözümüne (bu hazır kalplara, modellere göre) koşulmuştur. Ahlak konusunda da aynı tavrı görmek mümkündür. Geleneksel düzen/çözüm ile bağlantı kurmak ve bu yönde bir süreklilik, birikim oluşturmak yerine Batı seçimi ile ilişkili olarak ahlak konusunda da bir süreklilik, birikim oluşturmak mümkün olmamıştır. Batı dünya egemenlik ilişkilerinde ortaya çıkan değişikliklere uyum kurma çabası içinde sosyolojimiz de ahlak konusuna yaklaşımı değişiklikler göstermiştir. Sosyoloji tarihini incelediğimizde Türk sosyologlarının II. Meşrutiyet döneminden 1930’ların sonlarına, hatta 1960’lara kadar ahlâk felsefesine önemli bir yer ayırdıkları görülür. Başta Ziya Gökalp olmak üzere, özellikle Hilmi Ziya Ülken, Mehmet İzzet, Necmettin Sadak, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, bu kategori içerisinde yer almasa da Nurettin Topçu, geç dönemde Cahit Tanyol ahlâk felsefesine yoğun ilgi duymuş, konuyla ilgili kitaplar ve makaleler kaleme almış, sosyolojik açıdan ahlâkın kaynağını, önemini, toplum üzerindeki etkilerini ortaya koymaya çalışmışlardır. Dönemin sosyologlarından Mehmet İzzet ideal ahlâk, Necmettin Sadak laik ahlâk, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu iş ahlâkı ve Hilmi Ziya Ülken natüralist ahlâk anlayışı üzerinde durmuştur.⁵ İsmail Hakkı Baltacıoğlu

⁵ H. Bayram Kaçmazoğlu, *Türk Sosyoloji Tarihi III: Yeni Türkiye’de Sosyolojinin Düşünsel ve Kurumsal Temelleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 124-141.

doğrudan eğitim ve ahlak üzerine (pedagojik düzeyde) durması devlet ile toplum arasında ilişkilerin yönünü gösterir. Cumhuriyet, laiklik, devrimcilik, Türkçülük gibi ilkeler doğrudan bir eğitim meselesi olarak darlaştırılır. Bu anlamda ahlak bir kopuş ideolojisi olarak temellendirilir. Osmanlı'dan/imparatorluktan vazgeçilmesine rağmen Türkçülükten vazgeçilmemesi ahlak anlayışının yeni yönetimle/yönetici kadrolarla ilişkili siyasi bir içerik kazanmasını sağlamıştır. Osmanlı'dan vazgeçilmesine karşılık Batıcılığa siyasi seçiminin sürekliliği ahlak konusunun (tartışma biçimi dönemlere göre değişmesine rağmen) gündemde olmasını sağlamıştır.

II. Meşrutiyet döneminde Ziya Gökalp milliyetçi ve merkezietçi, Prens Sabahattin İngiliz tipi muhafazakâr toplum yapısını Türkiye'de egemen kılmaya çalışırken, öngördükleri yenileşmeyi geleneksel ahlak anlayışlarına karşıt yeni bir ahlak anlayışı ile birlikte ortaya koymuşlardır. Söz konusu ahlak anlayışları Batı'da gerçekleşen değişmelerin ve yeni düzen anlayışının ülkemize yansımalarıdır. XX. yüzyılda Batıcılığa siyasi seçimine bağlı olarak toplum kimliğini yeniden tanımlama çabası ve farklı seçenekler Türkçü, İslamcı çeşitli ahlak anlayışlarının da savunulmasını gerektirmiştir. II. Meşrutiyet'ten itibaren Türkçü/milliyetçi ve İslamcı değerler önem kazanır; imparatorluk siyaseti içinde farklı kadrolar Batı ile ilişkileri doğrudan savunmanın güçlükleri karşısında toplumla kurdukları bağ ile kendi aralarındaki farklılıkları açıklama yoluna gitmişlerdir. II. Meşrutiyet ile başlayan yeni siyaset arayışları geleneksel siyasi yapıdan uzaklaşmaya çalıştıkça, uzaklaşmaya çalıştığı değer dünyasının yerine yeni değerler koyması gerektiğinin de farkındadır. Cumhuriyet ile Osmanlı'dan/imparatorluktan vazgeçilince artık arayış yerine yeni siyasete/devlete dayanak oluşturacak açıklamalar öne çıkar. Bu yeni yapıya uygun değer arayışlarına (Türkçü, milliyetçi, devrimci, laik vb.) gidilir. Sosyoloji bu dönemde bir tür yurttaşlık bilgisi gibidir. Arayış, tartışma yerine yeni devletin siyasetinin temellendirilmesi esas hale gelir. Bu arayış içe kapalı, yerel belli değerlerin savunuculuğu biçimindedir. Hukukçuların öne çıkması, yeni değerlerin hukuki değerlerin (devrim ilkeleri) savunulması biçimini alması bu nedenledir. Yöneticiler için "Gözlerimi Kapatırım, Vazifemi Yaparım" ("görev ahlakı") anlayışı geçerlidir. Toplum düzeyinde de (sorunlara rağmen) yeni siyasi seçim ve değerleri üzerinde temel bir tartışma ve arayış söz konusu değildir. Bu nedenle ahlak ile toplumsal değişme arasında kurulan ilişki yerini yeni kadroların övgüsü biçimini alınca ahlak ile tartışmalar da kişiselleşmiştir. "Gözlerimi Kapatırım, Vazifemi Yaparım" sözü Ziya Gökalp'in yeni siyasi seçimi ve "görev ahlakı" anlayışını özetlemesine rağmen esas olarak farklı anlamıyla, devrimleri umursamayan, olumsuz, boşvermeciliği, yapılan işin içini boşaltma ve değersizleştirmeyi, avantacılığı belirtir. Argoda karşılığı "tak fişi, bitir işi"dir. Haldun Taner'in "Gözlerimi Kapatırım Vazifemi Yaparım" adlı Türk tiyatrosunun klasik bu oyununun sosyologların ahlak sosyolojisi adı altında yaptığı bütün çalışmalardan daha "sosyolojik" olduğunu söyleyebiliriz. Oyunda II. Meşrutiyet-31 Mart olayından 1960'lı yıllara kadar olan dönemde

Türk siyasi tarihinde yöneten-yönetilen ilişkilerinin temel yönleriyle değişmeden nasıl kaldığı anlatılmıştır. Oyunda aynı günde doğmuş, ülke ve toplum çıkarlarını savunan, devletin çıkarını ve sözünü kendi çıkarı ve sözü sayan, idealist, ancak hükümetin yönü sürekli değiştiği için tutunamayan, düzen değişimlerine ayak uyduramayan, vicdanının sesini dinleyen, saf, dürüst, itaatkar Vicdani ile dalavereci, her koşula ayak uyduran, kimliksiz, fırsatçı, uyanık, düzenbaz, kişisel çıkarlarını gözetken Efruz'un birisinin fırsatlardan yararlanarak yükselmesini, diğerinin olduğu gibi kalmasını ve uğradığı haksızlıkları birbirine paralel giden yaşamlarının koşutluğunu ironik bir dille anlatılır. "Adanmış kadrolar" ve iyi işleyen "disiplinli örgüt" giderek kendiliğindenci, dışarıdan etkilenmeye açık kendini tahrip eden bir yapıya dönüştüğü için devrim değerleri ("vatan, millet, sakarya") tartışmalı hale gelmiştir. Siyasi ve örgütsel sorunların teknik-idari bir sorun olarak ele alınması ve bu yönde değişiklikler de çözüm olmamıştır. Türkiye'de bir dönem "aferizm" (siyasi-iktisadi oportünizm, iş takipçiliği) terimi ile ifade edilen ticari işleri her şeyden üstün tutan (liberal) ama bunu devletin nüfuzuna dayanarak yapan anlayışın temelinde de aynı olay bulunmaktadır.⁶ Terim unutulmuştur ama günümüzde de değişen yoktur.⁷ Türkiye'de liberalizm savunucuları endüstri üretimi, finans veya ticaretten kaynaklanan zenginlik, sömürü yerine devletin sağladığı imkanlar veya siyasi rant (avantajlık, vurgunculuk) üzerinden kolayca zenginliğe el koyma peşindedirler. Muhafazakar-liberal değerlerin (devlet-özel girişim tekelinin karşılığının) birlikte savunulmasına bu nedenle itiraz edilmemiştir. II. Meşrutiyet'ten bu yana devlet dışında, devlete paralel işler yapmaya ve pay almaya alışkın, sonrasında devlete el koyduğunda veya iktidara geldiğinde de aynı "çete/takım anlayışını- sürdüren, devlet içinde "çeteleşme/takım" oluşturarak siyasi-iktisadi "nüfuz mücadelesi"ni sürdürme, devletin askeri-siyasi, girişim tekeliyle özdeşleşme yönünde bir eğilim vardır. Yeni devletin temelini oluşturan ilke ve değerleri yeni kadroların uygulamaları ve uygulamada karşılaşılan sorunlar içinde tartışmalı, çelişik hale gelse de yapılan seçimin doğrultusu değişmemiştir. Toplumlar arası ilişkiler içinde ortaya çıkan çözümü aşmak mümkün olmadığından tartışma ve çatışma ancak bu yönde ortaya çıkan sorun ve değişimler temelindedir.

⁶ Cumhuriyet'in ve Kemalizmin militan savunucularından biri olan Falih Rifki Atay, Çankaya başlıklı eserinde bu yönde ortaya çıkan değişimi büyük bir tehdit olarak görmüştür. Falih Rifki Atay'a göre İş Bankası'nın bir nevi politikacılar bankası olarak kurulmuş olması Cumhuriyet tarihi için pek acı bir Aferizm salgınının başlangıcı olmuştur. Kolay kazanç elde etmeye çalışanlar, Ankara'da nüfus tüccarlarını bulmakta ve onlar vasıtasıyla bankayı kendi teşebbüsleri içine sürüklenmişlerdir. Kitap, Atatürk'ün doğumundan ölümüne kadar olan hayatını, Kurtuluş Savaşı'nda dıştan gelen istilacı düşmana, Cumhuriyet zamanında ise yaptığı inkılaplar ile Yurt içindeki "gericilere" karşı verdiği savaş olarak anlatılmaktadır. Falih Rifki Atay, Çankaya, 1961.

⁷ Günümüzde de devleti yöneten kadroların dış gezilerinde yanlarında bir uçak dolusu "işveren" olması bu nedenle yadırganmamaktadır.

1940'larda Amerikan sosyoloji anlayışı ülkemize gelene kadar, ahlâk felsefesi savunulan yeni siyasi-hukuki değerlerin kaynağı olarak sosyal bilimlerde önemi korumuş, sosyolojinin dayanağı, temeli olmuştur. Sosyoloji yeni devletin kuruluşu sonrasında bu yönde siyaset veya hukuk felsefesi tartışmaları biçiminde, felsefi temeller üzerinden oluşturulmaya çalışılmıştır. Hukuk ile ahlak ilişkisi, ahlâkın kaynağı din mi, akıl mı, örf ve adetler mi, doğuştan mı getirilir, sonradan mı edinilir gibi başlıkların tartışılmaya açılması geleneksel kabulleri sarsmaya, yeni sürecin önünü açmaya yönelik girişimlerdir. II. Dünya Savaşı sonrasında bu tartışmaların sınırlılığı ve eleştirisi öne çıkacaktır. Ahlâk anlayışının, değerlerinin mutlak olmadığı, toplumsal yapı değiştikçe ona bağlı olarak (üst yapı kurumu olan ahlakın da) değişmesinin doğal ve zorunlu olduğu, değişmezliğin ölüm, yok olmak anlamına geldiği gibi fikirler sosyologlar tarafından gündeme taşınmıştır. Toplumsal yapının değişmesine bağlı olarak ahlâk anlayışı değerler değişiyorsa dinsel öğelere dayalı ahlak anlayışlarında direktmenin anlamsızlığı gösterilmek istenmiştir. Bilim aracılığı, güveni ve mutlaklığı ile yapılması planlanan toplumsal değişmeye uygun mevzilerin hazırlanması konusunda belirli bir mesafe alınacaktır. Bu çabaların ortak amacı, mevcut toplumsal yapıdan ayrı ve yeni düzenin istediği bir ahlâk anlayışı için uygun bir teori ve zemin oluşturmaktır. Bu koşullarda Batı toplum yapısını tanıtmak, aktarmak ve kurmak sorumluluğunu yüklenen sosyoloji de görevini yerine getirme çabasındadır. Batı düşüncesinin önemli alanlarından biri olan ahlâk felsefesi de Türkiye'de sosyolojinin önde gelen konuları arasındaki yerini alır. II. Dünya Savaşı sırasında toplumsal değişme ile din ve ahlak arasında çatışma ve dönüşüme dayalı belli bağlar kurulmasına karşılık tersi görüşler de söz konusudur. Modern toplumsal değişme ile ahlak ile din arasında bir çelişki ve çatışmanın olmadığı ve birlikte uyum içinde bir arada olabileceği görüşü de geçerli bir anlayıştır.

Batı'da modern toplum modeli ile geleneksel toplum arasında bir karşıtlık olmasına karşılık burjuva devrimleri egemen anlayışı belirtmenin ötesine geçmemiştir. Diğer deyişle egemen dünya görüşü dışında geleneksel değerler de ağırlığı olmadan varlığını sürdürmüştür. Bu nedenle dinin ahlâk üzerinde etkisinin mutlak olmadığından söz edilmiştir. Eski değer ve inançları tamamen ortadan kaldırma olanağı yoktur. Buna gerek de duyulmamaktadır. Yeni düzen ile ilişkili toplumsal değişimi ve ahlak sorunlarını açıklamayı sosyoloji üstlenmiştir. Farklı dönemlerde farklı ahlak anlayışlarının savunulması yadırganmamıştır. Başlangıçta bu tartışma geleneksel düzenin tasfiyesi ve yeni siyasi seçimi doğrulamaya yönelik olarak modern toplum modelinin savunulması biçimindedir. Sosyoloji modern bilim ve toplum anlayışının bir ürünü olduğu gibi modern bilim anlayışının ve toplum modelinin de savunulmasını üstlenmiştir. Sosyolojiye göre toplumsal değişmeler doğal olarak ahlâk anlayışlarını da yansıtmaktadır. Geçmişe yönelik toplumların kendi kaderlerini kendilerinin belirlediği yönünde bir eleştiri vardır. Eski düzende ahlâkın kaynağı dindi. Yaptırımını olan hukukun da vahiy yolu ile gönderildiğine inanılıyordu. Ahlâk ve hukuk tamamen dini olunca, ah-

lâkin düzeni ve yasaların uygulanmasıyla yükümlü olan mahkemeler de doğal olarak dini idi. Ancak, toplumlar arası ilişkilerde Batı'nın konumunun değişmesine bağlı olarak ahlâk anlayışı da değişmiş ve yeni modern toplum yapısına uygun hale gelmiştir. Bu doğrultuda, büyük dinlerin yüzyıllardır oluşturdukları dini ahlâk yerine, yasalarını, ilkelerini ve amacını ancak insandan alan laik bir ahlâk oluşmuştur. Sosyolojinin kuruluşu ve bilim kimliğini kazandığı dönemin anlayışına göre geleneksel dünya görüşü yeni dönemde geçerliliğini yitirmiştir. Ahlâki kuralları meydana getiren şey, dinin değişmez dogmaları değil, toplumun sürekli değişen yapısıdır anlayışı yaygın açıklamayı oluşturmaktadır. Buna göre ahlâkın artık din ile ilişkisi kalmamıştır. Eğer dinin ahlâk üzerinde bir etkisi kalmış olsaydı, aynı dine mensup olan toplumlarda çeşitli ahlâk anlayışları görülmezdi görüşü dile getirilmiş, ahlâkın dinden ayrılmasıyla toplumun ahlâki kurallarının ifadesi olan hukuk da laikleşmiştir.⁸ Modern toplumların uzlaşma, dayanışma, birlik ve bağlılık duygusu ile vatandaşlık ve onun ahlâki düzeninin oluşturulması yurttaşın ahlâki formlarını şekillendirmektedir. Bireyin toplum içindeki rolleri ahlâki sorumluluk bilincine dayanmaktadır. Din geri plana itilmekte, ancak onun yarattığı boşluk laik ahlâkla doldurulmaktadır. Modern, laik ve Batılı toplum yapısının değerleri de bu özellikler üzerinden biçimlendirilecektir. Laik yeni ahlâk anlayışı, dayanaklarını dinin dogmalarından değil, toplumun sürekli değişen modern yapısından ve değerlerinden alacaktır. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde sosyoloji ahlâk felsefesi ile işbirliği içerisinde yeni siyasi seçime ve toplum modeline uygun değerler üzerinde çalışmaktadır. Dönemin sosyologlarına göre, insanın değer yaratma ihtiyacı, metafizik yanı onu yeni toplum yapısı içerisinde yeni değerler oluşturmaya yöneltir. Bilim, bilim insanlarını dünkü metafiziğe benzemeyen yepyeni bir metafiziğe doğru götürmektedir. Bu yeni metafizik anlayış ruh ile maddeyi birbirine karşıt iki ayrı öz olarak görmemektedir. Artık insan değer kazanmakta, insanı bağımsız bir kişilik olarak, vatandaş olarak, ırkçı olmayan milli ahlâk olarak ortaya çıkarmaktadır. Bu yeni ahlâk anlayışı, milli ve insani unsurları birlikte ele alan, bunları önemseyen ve en gelişkin şeklini Ülken'in "Aşk Ahlâki"nda bulan bir anlayıştır.⁹

Cumhuriyetin başlangıcında Batı değerlerini, kurumlarını Türkiye'ye aktarmakla, Batı'yı tanıtmakla görevli sosyolojinin tek başına, bu iş için yeterli olamayacağı, onun felsefe ile desteklenmesi gerektiği ortadadır. Elbette Doğu toplum düşüncesi veya felsefesinden bu yönde bir görev üstlenmesi beklenmemektedir. Doğu'da felsefenin olmadığı görüşüyle felsefe Batı değerlerini temsil açısından kendisini kanıtlamış bir alan olarak görülmekte ve tartışmalar bu çerçevede yapılmaktadır. Felsefe XIX. yüzyılda bağımsızlığını kazanan modern bilimlerin ve bir yönüyle sosyolojinin de kaynağı olmakla övülmekte-

⁸ Necmettin Sadak, "Layik Ne Demektir?", *Ülkü Mecmuası*, Sayı: 11, Birinci Kanun 1933.

⁹ Hasan Tanrıku, "Bediî Ahlâk Nazariyesine İlâveler", *Hamle*, Sayı: 4, İkinciteşrin 1940.

dir. Batı felsefesine dayanmak, bu yönde tartışmayı sürdürmek sosyoloji için daha sağlam ve güvenli görülmektedir. En azından bu yolla siyasi tartışmalardan uzaklaşmakta ve geleneksel Doğu toplum düşüncesi de işe yaramaz hale gelmektedir. Batı'da felsefeden bağımsızlığını kazandığı iddia edilen sosyoloji aslında ne Batı'da ne de ülkemizde felsefeden tamamen bağımsız olmuştur. Batı'da felsefeden kopuş XIX. yüzyılda ancak yeni düzeni geçerli kılmak, geleneksel düzeni tasfiye ederek burjuvazinin kendi iktidarını yeni toplum güçlerine dayalı olarak açıklamak anlamında önemli olmuştur. Bunun dışında yeni düzen ile ilişkili olduğunda ve burjuvazi kendi siyasetini toplumdan, toplum içi çekişmelerden, çatışmalardan bağımsız olarak tanımlamak istediğinde geleneksel Batı düşüncesi ve değerlerine yaslanmak gereğini duymuş, felsefi bir yaklaşım, dayanak üzerinden varlığını kanıtlama çabası sosyolojide her zaman geçerli olmuştur. Türkiye'de de yeni siyasetin dayanağı toplum güçleri olmadığı için bu yönde bir dayanak arama çabası da söz konusu değildir. Bu bağlamda Batılı değerler, zihniyetler II. Meşrutiyet'ten itibaren sosyoloji ve felsefe ile birlikte bu görevi üstlenmişlerdir. Hatta Darül-Fünun'da felsefe sosyolojiden de önemli bir yere sahip olmuştur. Yine Ankara'da Ziya Gökalp sosyolojisine karşıt bir sosyoloji anlayışı üniversite çerçevesinde kurumsallaştırılmaya çalışılırken (DTCF, ODTÜ) sosyoloji ile felsefe birliktedir. Sosyolojinin, sosyologların bir meslek (öğretmenlik) olarak kabul edilmesinde de liselerde felsefe-sosyoloji derslerinin verilmesi gereği önemli olmuştur.

Sosyolojinin yönetim düzeyinde bilim olarak kendisini kanıtlanması ve toplum adına bir şeyler söylemesi, siyasi seçimin ve uygulamaların doğrulanması için güçlü bir dayanağa ihtiyacı bulunmaktadır. II. Meşrutiyet yıllarından itibaren bu dayanak Türk toplum düşüncesi ve tarihinden kopuk bir biçimde sosyoloji ile sağlanmıştır. Batı uygarlık tarihi ve iktisat bu yönde sosyolojiye bir dayanak oluşturmayınca, felsefe, sosyolojiye güven veren bir zemin oluşturmuştur. Sosyoloji devletin ihtiyacı olan yeni değerler sistemini, açıklamalarını felsefeye dayanarak, felsefe ile birlikte üretmeye başlamıştır. Batı felsefesinde aydınlanma ile Ortaçağa karşı yürütülen mücadele sürecinde biçimlenen laik ahlâk anlayışı yönetim ve toplum düzeyinde yeni bir dayanak olarak Türkiye'de öne çıkarılmıştır. Yeni düzen ve toplum ideolojisinin Türk toplum ve tarih düzeyinden bağımsız bir biçimde belli değerlerin savunulması olarak gündeme getirilmesi Batıcılaşmanın/yenileşmenin devletin bir seçimi olmasından kaynaklanmaktadır. Yapılan seçimin toplum güçlerinin bir önerisi olarak ortaya çıkmaması sosyoloji ile felsefe arasında ilişki kurulmasını gerektirmiştir. Fransız devrimiyle sonuçlanan gelişmelere paralel olarak şekillenen modernleşmenin dışa dönük değerleri ülkemizde de ahlâk felsefesi tartışmaları ile önem kazanmış, Üniversitede sosyoloji ile ahlâk felsefesi dersleri birlikte ele alınmıştır. Sosyoloji ile ahlâk felsefesi Batıyı, Batılı değerleri birlikte aktarma görevini üstlenilmiştir. Türkiye'de geleneksel toplum düşüncesine karşıt, yeni bir toplum ideolojisi oluşturulması gerekmektedir. Bunun gerçekleşmesi için sosyoloji tek başına yeterli değildir. Bu temelleri

felsefe ve felsefenin alt disiplinlerinde aramak en doğrusudur. Bu bağlamda, sosyologlar felsefeyi önemser, sosyoloji anlayışlarını felsefeyle temellendirirler. Felsefe sosyologlarımız için derinlik, his, değer, ihtiras, heyecandır. Sosyologlarımız o yıllarda sosyolojinin temellerini Batı'dan gelen etkiyle felsefeye, uygulamada ortaya çıkan sorunları da sosyolojiyle Türk tarihine dayalı olarak biçimlendirmişlerdir. Burada hangi felsefe ve hangi Türk tarihi sorusu önem kazanır. Ortaçağ felsefesi ile Osmanlı tarihinin bu yapılanmada fazla, hatta hiç yeri yoktur.

Batı'da geleneksel düzeni tasfiye ederek iktidara gelen burjuvazi, aydınlanma felsefesi eşliğinde Ortaçağ'ın toplum düzenini, değerler anlayışını arkasında bırakmıştı. Burjuva toplum düzeni yeni değerler sistemine ihtiyaç duymuş ve bu ihtiyacını yeni bir ahlâk felsefesiyle, sosyolojiyle gidermeye çalışmıştı. Bunun için Ortaçağ atlanarak yeni değerlere eski Yunan'dan, İlkçağ'dan dayanaklar bulunmuştu. Türkiye'de de Osmanlı'dan vazgeçilince zorunlu olarak devlet ile toplum arasındaki ayırmadan/ikilikten (Ziya Gökalp) söz edilmiş, Osmanlı topluma yabancı siyasi bir oluşum olarak tanımlanmıştır. Halkçılık ile yeni yönetim arasında bu yönde ilişki kurulmuş, her alanda olduğu gibi, Osmanlı'nın ahlakı ile halkın ahlakı (Türkçülük) birbirine zıt, uzlaşmaz görülmüştür. Yeni Türkiye başlangıçta Osmanlıyı kendi Ortaçağı kabul ederek atlar. O da dayanaklarını Osmanlı öncesi tarihinden bulma yolunu seçer. Orta Asya ve Anadolu'nun Türkleşmesi, Türk kimliği ile dini yayan erenler dönemi önemsenir. II. Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin öncülüğünü yaptığı cephe içinde Sovyetlere karşı bir rol üstlenildiğinde, kendi içine kapalı Türkçülük (köylülük, üretici toplum) yerine Türkçü, İslamcı özellikler öne çıkacaktır. Bu nedenle yeni dönemde "savaşçı", "Türk-İslam özellikleri öne çıkarıldığında ahlak anlayışını bu yönde "toplum felsefesine" dayamak ihtiyacı duyulmuştur. Batı içindeki ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki ayrıma bağlı olarak, (ABD'ye karşı) hoşgörülü ve (Sovyetlere karşı) savaşçı erenlerin rolleri felsefe ve tarih düzeyinde öne çıkarılmıştır. Orta Asya inançları ile İslami inançları birleştiren ve tutucu olmayan din-değer anlayışları ile savaşçılık özellikleri birlikte tarihsel kaynak olarak sunulur. Osmanlı yerine daha çok Anadolu Selçuklu devleti ve toplum örgütlenmesinin gündeme getirilmesi, tarihçilerimizin de bu yönde uzmanlıklarıyla öne çıkması bu nedenledir. Bu görüşler üzerinde hareket eden sosyologlarımız da tarikatlara veya ahi örgütlenmelerine dayalı ahlâk felsefesi aracılığı yeni siyasi seçime uygun yeni (dini) bir ahlâk anlayışı ve yeni değerler oluşturmaya çalışmışlardır.

İmparatorluk merkezli toplum anlayışından yeni ahlâk anlayışına geçişi şekillendirmeye çalışan sosyologlarımızın başlangıçta üzerinde ittifak sağladıkları laik ahlâki özelliklerle idealizme ve natüralizme dayandırmışlardır. Hilmi Ziya Ülken'de görüldüğü gibi metafizik ahlâki öğeler bile natüralizm üzerinden ifade edilmiştir. Sosyologlar, Cumhuriyet'in halkçılık ilkesinden hareketle Türk halkının, dinsel dogmaları dışında, köklü bir ahlâk anlayışına ve geleneğine sahip olduğunu ortaya koymaya, buradan modern toplumun ahlâk anlayışına doğru yönelişimizi açıklamaya yönelmişlerdir. Sosyologlar, ülkede gerçekleştirilen si-

yasal ve sosyal devrimlere bağlı olarak, ahlâkın kaynağını açıklama, dini, siyasi, bilimsel, felsefi değerlerin birbirine karıştırılmaması, sosyal değerlerin birbirinden ayrılması yönünde görüşler, bu doğrultuda tezler geliştirilmişlerdir.¹⁰ Yeni Türkiye'nin kuruluşu sonrasında Dönemin siyasi atmosferi dinsel içerikli anlayışların tamamen tasfiyesini öngörmektedir. Ancak II. Dünya Savaşı sonrasında tam tersine bir yönelişle ABD ile ilişkili olarak yaptığımız yeni siyasi seçime göre Cumhuriyet'in kuruluş dönemi uygulamaları ve laiklik anlayışı (pozitivizm) eleştirilerek ahlak ile din/İslamiyet arasında ilişki kurulmuştur. Sovyetler Birliğine karşıt yeni cephe seçimi sadece anti-komünizm siyasetine eleştiri olarak kalmamış, dinsizlik suçlamasıyla birleştirilmiştir. Bunun sonucunda Batıcılığa eleştirileri ABD ile siyasi işbirliği tartışılmadan (İslamiyet ile çatışan) gündelik yaşam tarzı eleştirisi biçimini almış, bu yönde ahlak eleştirileri yeni Türkçü-İslamcı siyasetin ve dünya görüşünün bir özelliği olmuştur. Ancak Sovyetler Birliğinin tasfiyesi sonrasında Türkiye'de Batı yaşam tarzı ile İslamiyet (İslamcı ahlak) arasında bir çelişki, çatışma görülmemiş, artık çeşitli dinler, dinsizlik, farklı yaşam tarzları arasında (ABD eksenli dünya egemenlik düzeni çerçevesinde) hoşgörü ve uyumdan söz edilmeye başlanmıştır. Geçmişte laik-muhafazakarlık veya liberal-dine dayalı muhafazakarlık içinde Batı'ya ve kapitalizme yönelik eleştiri, yaşam tarzı veya lükse, tüketime yönelik eleştiri olmuş, Batı kimliği ile farklılığımız da bu yönde tanımlanmıştır. 1980 sonrasında toplum çözümü yerine bireyin düzenden pay alması öne çıktığında ve bunda da belli bir başarı sağlandığında hem muhafazakar (Türkçü, İslamcı, Yeni-Osmanlı) olmak, Batı kimliğini paylaşmamak, hem de yaşam tarzı düzeyinde Batı tüketim anlayışını ve değerlerini benimsemek arasında çelişki görülmemiştir. Günümüzde siyasette sıkışmışlık, çözümde belirsizlik, ilişkilerin denetimin elde olmaması ile siyasi düşkünlük, toplumsal açmaz ve çürüme birliktedir. 1950'li yıllardan günümüze kendilerini çeşitli biçimlerde tanımlayan birbirine karşıt siyasi kadrolar özellikle muhafazakar olarak görülen DP, AP, Milliyetçi Cephe, ANAP-DYP, RP-DYP VE AKP iktidarları döneminde siyasi açmaz ile yolsuzluklar, siyasi ahlaksızlık ve toplumsal çürüme birlikte ortaya çıkmıştır. 1980 sonrasında artık devlet ile toplum arasındaki ilişkilerde üretimden kaynaklanmayan pay alma çabası siyasete katılarak mümkün olduğundan tartışma ve itişmede bu düzeyde en çok öne çıkmaktadır. Bu gelişme sonrasında artık sadece yönetimde değil toplum düzeyinde de sürekli bir bunalım, kimlik sorunu (kimliksizleşme), hiçbir değer ve gerçekliğin savunulmaz hale gelmesi yadırganmamaktadır. Toplumun her düzeyinde düzene uyumsuzluğun düzenden pay almaya dönüşmesiyle post kavgası temel ilişki ve çelişkilerin yerine geçirilmiştir. n 17 Aralıkta başlatılan "yolsuzluk

¹⁰ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, "Türkiye'de Felsefi ve İctimai Hayatın İnkişafı Şartları", *Çığır Dergisi*, Sayı: 70, Birinciteşrin 1938, s. 147-148 ve Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, "Türkiyede İlmî ve Felsefi Hayatın Serpilme Şartları", *İş Mecmuası*, Yıl: 3, Sayı: 1, 1937, s. 62-67.

ve rüşvet operasyonu” ve bunun karşılığında “Hizmet hareketine yönelik operasyonlar”ın amacı iktidar kavgası ve itişmeden başka bir şey değildir. Her iki tarafta birbirlerini “komploculuk, provokasyon” ile suçlayarak, karşılıklı olarak birbirlerini etkisizleştirmeye, sıkıştırma ve yıpratma çabasıdır. Sosyoloji, sosyologlar da “ahlakın sefaleti-sefaletin ahlaki”nı tartışmak yerine ya proje peşinde koşmakta veya bu çatışma içinde Batıcı karşıt-muhafazakar cephelerden biri içinde yer alarak etkisizleşmektedir. Artık sosyoloji içinde mevcut yönetimle barışık yeni düzen arayışından söz edilse bile bu yeni dünya egemenlik düzeninin getirdiği dengesizliğe dayandığı ve bu dengesizlik içinde pay almaya dönüştüğü için (Batı ve Doğu düşüncesi içinde bu konuda dayanak bulma çabasıdan da vazgeçildiğinden) ahlak veya hukuk felsefesi referans kaynağı olmaktan çıkmıştır.

Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçişte imparatorluk siyaseti ve ahlâk anlayışı yerine Batı kaynaklı laik ahlâk-hukuk anlayışı ve değerlerine üstünlük verilmiş, geleneksel toplum ve tarih anlayışının alternatifi / karşıtı olarak öne çıkarılmıştır. Bu yönelişi tanımlama görevi sosyolojiye verilmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında Batı içi bölünmeye uygun ABD ile ilişkili Sovyetler Birliği karşıtı Türkçü-İslamcı, savaştı özelliklerimiz ile ABD ile uyumlu hoşgörü İslamcı anlayış ve değerleri birlikte savunulmuştur. Batıcılığa siyaseti değil ama gündelik yaşam tarzı düzeyinde Batı eleştirisi Türkçü-İslamcı özelliklere dayandırılmıştır. Bugün ise dünün tam tersi işler yapılmaktadır. Sovyetler Birliği’nin tasfiyesi sonrası devlet ve toplum düzeyinde varlığımızın tartışmalı hale gelmiştir. ABD eksenli dünya egemenliğine uyum sağlamaya çalışılmasına rağmen siyasi düzeyde dayanak bulma konusunda zorluklar söz konusu olduğunda Doğu toplum özelliklerimiz daha çok vurgulanmakta, ama eski Osmanlı coğrafyası içinde yaşayan toplumlara yönelik saldırgan ve düzen bozucu bir niteliğe dönüşmektedir. Türkiye yeni dünya dengesi / dengesizliği içinde yer alınmaya çalışılmasına rağmen yeri ve rolü tartışmalıdır. ABD küreselleşmesine ortaklık söz konusu olmadığı için toplumlar arası ilişkiler boyutundan yoksun, ABD dünya egemenliğini mutlaklaştıran küre-muhafazakâr ahlâk anlayışı egemen kılınmaya çalışılmaktadır. Günümüzde ABD eksenli yeni dünya düzenine katılma ve uyum kurmada ortaya çıkan açmaz yeni dönemin ahlaki ve hukukunu temellendirme sorunlara neden olmaktadır. Bu sadece bizim ile ilgili bir sorun da değildir. Yeni dünya düzeninin belli bir dünya görüşüne / çözüme dayanmaması, dünya egemenliğini Batı-dışı toplumlarla paylaşma, ortak etme çabasının olmaması nedeniyle genel sosyoloji açıklamaları gibi ahlak ve hukuk temelsiz, işlevsiz kalmıştır. Siyasi olarak düzeni temellendirmedi ve değerlerini ortaya koymada güçlükler vardır. ABD eksenli yeni dünya düzeni / dengesizliği / dengesizliği kendisini dünya tarihi birikimine ve modernleşmeye karşıt yeni bir egemenlik olarak tanımlarken, toplumlar arası ilişkilerde elde etmiş üstünlüğü askeri-siyasi denetime borçludur. Bu üstünlük ve denetimin geleneksel veya modern, tarihi, siyasi hiçbir ilke ve değerle kayıtlanmasını istememektedir. Bütün koşullardan ve bağlamdan kopmuş bugünkü üstünlüğünü mutlaklaştırmaktadır. Amerikan pragmatizminin, kimlik

ve ahlakının sonucu budur. Günümüz egemen ahlakının belirsizliği, toplumlar arası ilişkiler boyutunun olmaması, gerçeklikten ve bağlamdan kopması geçmiş tarihe, günümüze ve geleceğe karşı bir sorumluluk ve bağlılık duyulmamasını yanında Batı-dışı toplumların direncinin kırılmasını ve kendini, kimliğini koruyacak, savunacak örgütlenme ve değerlerin olmaması anlamına gelmektedir. Bu durum Batı'nın XIX. yüzyılda Doğu karşısında elde ettiği üstünlük ve dünya egemenliği en son sonuçlarına ulaştırmasına rağmen (Doğu'dan bağımsızlaşması) bir sıçrama yapmak yerine kendisiyle birlikte bütün uygarlıkları çürütmesini belirtmektedir. Günümüzde bu nedenle ahlak sosyolojisi veya geçmişin insanın gelecekle ilgili beklentisini belirten evrensel, bütünlüklü ahlak savunuculuğu da yapılamamaktadır.

Kaynakça

- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, "Bir Ahlâk Denemesi", *Yeni Türk Mecmuası*, Sayı: 47, 2. Teşrin 1936.
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, "Bir Ahlâk Denemesi III", *Yeni Türk Mecmuası*, Sayı: 49, 2. Kanun 1937.
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, "Türklerde İlmî ve Felsefî Hayatın Serpilme Şartları", *İş Mecmuası*, Yıl: 3, Sayı: 1, 1937.
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, "İlim ve Ahlâk Meselelerinin Karşılıklı Tesirleri", *Çığır Dergisi*, Sayı: 50, Mayıs 1937.
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, "Türklerde Felsefî ve İctimai Hayatın İnkişafı Şartları", *Çığır Mecmuası*, Sayı: 70, Birinci teşrin 1938.
- GÜNDÜZ, Mustafa, *Ahlâk Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2005.
- KAÇMAZOĞLU, H. Bayram, *Türk Sosyoloji Tarihi III: Yeni Türkiye'de Sosyolojinin Düşünsel ve Kurumsal Temelleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2011.
- SADAK, Necmettin, *Ülkü Mecmuası*, Sayı: 11, Birinci Kanun 1933.
- TANRIKUT, Hasan, "Bedîî Ahlâk Nazariyesine İlâveler", *Hamle*, Sayı: 4, İkinci teşrin 1940.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Aşk Ahlâkı*, Ülken Yayınları, İstanbul, 1981.
- TANYOL, Cahit, *Sosyolojik Açıdan Din Ahlâk Laiklik ve Politika Üzerine Diyaloglar*, Okat Yayınevi, İstanbul, 1970.